

A romániai magyar nyelvjáráskutatás múltja és mai állása

A számbavétel szükségessége és szempontjai

Valamely kutatási terület eredményeinek számbavétele és értékelése, a soron levő és távolabbi feladatok körvonalazása nem könnyű feladat. Feltételezi azt, hogy a felmérést végző egyén az illető kutatási terület régi és rendszeres művelője legyen; ismerje a szóban forgó tudományág helyzetét, eredményeit, feladatait világviszonylatban is; rendelkezék megfelelő tárgyilagossággal ahhoz, hogy „sine ira et studio” értékelhesse az eredményeket. Jóllehet a romániai magyar nyelvjáráskutatás tanulmányozásának 1937 nyara óta szorgos munkása, résztvevője vagyok, mint kutató és a magyar nyelvjárástan előadója a kolozsvári egyetemen kezdettől igyekeztem tájékozódni a dialektológia világviszonylatban elért eredményeiről, s jóllehet a tudományban különösképpen híve vagyok a minden kritikát kiálló tárgyilagosságnak — mégsem merem állítani, hogy a fenti kérdésről tőlem alább megrajzolható kép teljes, minden szempontból megbízható lesz. Mégis, figyelembe véve azt, hogy a nyelvjáráskutatás fontosságát és sürgős voltát nyelvészek és a rokontudományok képviselői egyaránt hangsúlyozzák; hogy a kolozsvári egyetem magyar nyelvtudományi tanszékén, valamint a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetben évtizedek óta jól végiggondolt, tervszerű kutatás folyik; hogy a Kolozsvárt kialakult erős kutatógárda biztosíték arra, hogy a munka továbbra is tervszerűen fog folyni; s mert úgy látjuk, hogy kitartó munkánk társadalmi megbecsülése: a közönség érdeklődése, valamint az elért eredmények közzlése (ez utóbbi egyelőre, sajnos, csak korlátozott mértékben) adva van — a kutatás eddigi eredményeinek

értékelését és a további feladatok kijelölését nem tekinthetjük csak a szakemberek ügyének, a nagy nyilvánosság előtt is el kell végeznünk, hogy úgy mondjam: közüggé kell tennünk.

A nyelvjáráskutatás mai állása

A XVIII. század végén és a XIX. század elején kialakuló összehasonlító nyelvtudomány művelőinek többsége lebecsülte a nyelvjárásokat, a tökéletesnek tekintett egykori alapnyelvvvel szemben romlott nyelvállapotnak minősítette. Ez a felfogás nyilván nem kedvezett a nyelvjárások tanulmányozásának. Voltak ugyan, akik más nézetet vallottak (például a nyelvtörténetet megalapozó Grimm Jakab), voltak nagy úttörők is (például Schmeller J. A., a bajor nyelvjárások lelkes kutatója), mégis a nyelvtudomány művelőinek érdeklődése csak a század közepe táján terjedt ki a nyelvjárásokra is. Az összehasonlító nyelvészek és nyelvtörténészek közül többen akkor ismerték föl, milyen gazdagok a nyelvjárások megőrzött régiségekben, s hogy e gazdag tényanyag nélkülözhetetlen a nyelvtudomány számára. Jellemző, hogy maga Schleicher August is, az indoeurópai nyelvtudomány szinte félévszázados törekvéseinek betetőzője és eredményeinek szintetizálója, szakítva a régi felfogással, tanulmányozta az archaikus voltáról ismert litván nyelvet. A valamivel később, az 1870-es évek elején fellépő újgrammatikus iskola, melyet a nyelvtudomány története főleg a nyelvtörténet tudományos megalapozásáért és a beszélt nyelv tanulmányozásának hangsúlyozásáért tart nyilván, még inkább ráterelte a figyelmet a nyelvjárásokra, s szorgalmazta tanulmányozásukat. Ilyen előzmények után bontakozott ki a múlt század hatvanas, hetvenes éveiben a nyelvjárások módszeres vizsgálata.

A kutatás célja kezdetben a nyelvjárási tényeknek a természettudományokra jellemző pontossággal való összegyűjtése és a nyelvjárások monografikus leírása volt. Az európai nyelvjáráskutatás egyik nagy úttörője, Paris Gaston például 1888-ban megjelent *Les parlars de France* című tanulmányában, miután kifejtette, hogy a nyelv megismerése szempontjából a nyelvjárások tanulmányozása éppolyan fontos, mint a botanikus számára a természetes növénytakaró leírása, azt az igényt állította a kutatók elé, hogy minden egyes hangról, minden egyes szóról és nyelvtani alakról, mindegyik falu nyelvjárásáról tüzetes monográfiát kell írni. Hasonló módon nyilatkozott a nyelvjáráskutatásról Rousselot Pierre, a kísérleti fonetika megalapozója is. S valóban, ki is bontakozott Európa-szerte az a gazdag monográfia-irodalom, amely — legalábbis mai szemmel nézve — nem mindenben felelt ugyan meg a fenti igénynek, mégis nélkülözhetetlen forrása a nyelvtudomány és a rokontudományok művelőinek egyaránt.

A nyelvjárások monografikus leírása még csak kibontakozóban volt, amikor a német Wenker Georg a modern nyelvjáráskutatás megalapozásához jelentős mértékben hozzájáruló nyelvföldrajzi módszerrel kísérletezett, és hat térképlapot tartalmazó nyelvtalaszmutatványával (1881) a földrajzi szemlélet meghonosításának jelentőségére figyelmeztette a szakembereket. Wenker kezdeményezését Németországban nem fogadták kellő megértéssel, a felismerés azonban ennek ellenére egyre szélesebb körben hatott. A XX. század elején Gillieron Jules már ki is adta az első nyelvtalaszt (*Atlas linguistique de la France*. 1902—1910), majd több tanulmányban értékesítette a benne foglalt anyag egy részét, megalapozva ezáltal a

nyelvföldrajz elméletét. Így vette kezdetét a nyelvjárások nyelvöldrajzi felvételezése, az eredményeknek atlaszokban való feldolgozása, az az egyre nagyobb méreteket öltő, ma már világszerte folyó munka, amelyről századunk egyik legnagyobb összehasonlító nyelvésze, Meillet Antoine már a húszas években megállapította, hogy nélküle a modern nyelvtörténet művelése elképzelhetetlen, három évtizeddel később pedig az ugyancsak nagy tekintélyű romanista, Wartburg Walter azt mondta, hogy egyike a XX. század nyelvtudományát leginkább előrelökő, előrelendítő erőknél. Valóban, a nyelvöldrajzi módszer alkalmazása nemcsak a nyelvjárás kutatás ismeretanyagát gazdagította tetemesen, tette lehetővé a nyelvjárások rendszerének leírása mellett a jelenségek elterjedésének, valamint a nyelvjárások kiterjedésének és belső tagolódásának vizsgálatát. Jelentős mértékben járultak hozzá az új módszerrel elért eredmények a nyelvtörténet és az összehasonlító nyelvészet fejlődéséhez, sőt az általános nyelvészet fejlődéséhez is. Ezzel párhuzamosan egyre szorosabbá vált a nyelvjárásnak kapcsolata a település- és népiségtörténettel, a néprajzzal és folklórral s más tudományágakkal. Az elkészült nyelvatlaszoknak tanulságokban való rendkívüli gazdagsága jelentős mértékben elősegítette a földrajzi szemlélet behatolását a nyelvtörténetbe, összehasonlító nyelvészetbe, valamint a néprajzi és folklórkutatásokba.

Időközben sikeres kezdeményezésekre került sor a nyelvjárások gazdag szókincsének gyűjtése terén. Kezdetben a kutatók többsége megelégedett a tájszavak gyűjtésével és szótári feldolgozásával. Rövidesen jelentkezett azonban ezen a téren is a teljesség igénye: egy-egy nyelvjárás alakulat egész szókincsének összegyűjtése, a tájnyelvi szótárak szerkesztésének szükségessége. A szavak és dolgok (Wörter und Sachen) módszerének alkalmazása a nyelvjárás szókincs és a népi kultúra közti kapcsolatok feltárása irányában mélyítette tetemesen az ismereteket, s hatott egyre ösztönzőbben a szókincskutatásokra: a különböző népi foglalkozások és kismesterségek szakszókincsének lehető teljes összegyűjtésére. Ugyancsak a szókincskutatásokkal kapcsolatban kell megemlítenünk a tulajdonnevek: földrajzi, személy- és állatnevek bevonását a kutatás körébe, ami fokozatosan a névtan kialakulását eredményezte.

A különböző gépi berendezések és eszközfontikai eljárások a megfigyelések hangtani megbízhatóságát fokozták tetemesen. A magnetofon alkalmazása a helyszíni gyűjtésben lehetővé tette nemcsak elszigetelt adatok, hanem változatos tartalmú, összefüggő szövegek rögzítését is. Így lehetővé vált a népi nyelv mondatnának tanulmányozása, valamint a stilisztikai kutatások kiterjesztése a nyelvjárások vizsgálatára.

Mivel az utóbbi évtizedekben világviszonylatban mindenütt sok szó esett a strukturalizmusról, befejezésként arra szeretnék kitérni röviden, hatott-e a strukturalizmus a nyelvjárás kutatásra, s ha igen, miben nyilvánult meg e hatás? Feltehetően hatott, azonban csak olyan mértékben, amilyenben a nyelvjárások elmélyültebb vizsgálata megkívánta. Így került sor a strukturalizmus olyan lényeges elvének alkalmazására, mint amilyen a nyelv rendszer-jellegéről vallott felfogás. Ez az elv a kérdőív szerkesztésében, valamint a nyelvjárások rendszerének, sőt egyes jelenségeknek leírásában egyaránt érvényesül. A nyelvjárás elemek funkciójának egyre elmélyültebb vizsgálata is a strukturalizmus hatására utal, a jelenségek mennyiségi oldalának a statisztikai módszer segítségével történő bemutatása esetében pedig a matematikai módszerek egyikének alkalmazásával van dolgunk. Elsősorban a nyelvjárások fonémarendszerének leírásában alkalmaz-

zák a kommutáció és disztribúció módszerét is, sőt a generatív grammatika elemzési eljárásainak alkalmazásáról is tudunk. Mivel a modern nyelvjáráskutatás egyre több tényanyagot szolgáltat a szociolingvisztikának és pszicholingvisztikának, nyilvánvaló, hogy ezek hatása is megfigyelhető a nyelvjáráskutatás módszerében.

Az itt röviden felvázolt tudománytörténeti áttekintésből látható, hogy megalapozása óta a nyelvjáráskutatás sokat fejlődött. Rendre sikerült bevonnai a vizsgálódás körébe a nyelvjárások egész rendszerét: hang-, alak- és mondattani rendszerét, valamint szókincsét. A kezdetben alkalmazott passzív megfigyelés módszerét napjainkban is értékesítik a kutatásokban, de lényegesen nagyobb jelentőségre tett rendre szert a nyelvföldrajzi módszer. A módszertan fejlődése azonban itt nem állt meg. Rövidesen sor került a szavak és dolgok módszerének, valamint a modern nyelvtudomány más módszereinek alkalmazására is. Mindez természetesen a nyelvjárások behatóbb megismerését, a dialektológia kapcsolatainak bővülését eredményezte. Napjaink nyelvjáráskutatásának a különböző nyelvtudományi diszciplínák mellett szoros kapcsolatai vannak a néprajzzal, a folklórral, az irodalomtudománnyal, a történettudomány több ágával, a földrajzzal, sőt olyan tudományágakkal, mint amilyen a növény- és állattan, a csillagászat, az orvostudomány. Nem folytatjuk a felsorolást, hisz alig van olyan tudományág, mellyel napjaink nyelvjárástanának ne volna valami kapcsolata.¹

A magyar nyelvjáráskutatás a második világháborúig

A magyar nyelvjárások tanulmányozása évtizedekig a fent vázolt keretek közt és a fenti módszerekkel folyt. Hunfalvy Pál már az 1856-ban meginduló *Magyar Nyelvészetben* hangsúlyozta: „Nemcsak a nyelv történeteire, de a nyelv természetének kinyomozására is fölötte szükséges a nyelvjárások és tájszólások minél előbbi kikutatása, minthogy az irodalmi nyelv nálunk a népnyelvet hamarabb enyészeti el, mint bárhol.” (I. 232.) A legidősebb feladatokról szólva hangsúlyozta: „Talán követik mások Torkos példáját, s kinyomozzák a székely beszédet, mely ha nem talál is nyelvjárás lenni, de tájszókban és tájszólásokban fölötte gazdag lehet. Hát a csángó beszédnek hol és mikor akad értelmős nyomozója?” (I. 233.) Hunfalvy buzdítása nem volt eredménytelen. Már a mindössze hat évig megjelenő *Magyar Nyelvészetben* több nyelvjárási tanulmányt tettek közzé. Közülük három éppen a székely nyelvjárásról szól.

Az 1872-ben meginduló *Magyar Nyelvőr* szintén szorgalmazta a nyelvjárások tanulmányozását. Mint Európa-szerte mindenütt, magyar viszonylatban is nagy lendülettel indult meg a munka. Nyelvészek és a nyelvjáráskutatás iránt érdeklődő értelmiségiek gazdag anyagot gyűjtöttek. Számos monográfia és szóközlés jelent meg. A magyar nyelvjáráskutatás ez első korszakában megjelent monográfiák mai szemmel nézve meglehetősen elnagyoltak voltak. Mindössze az irodalmi nyelvtől eltérő, tehát sajátos nyelvjárási jelenségeket mutatták be viszonylag szegényes példatár alapján. A nem szakemberektől lejegyzett anyag nem volt eléggé megbízható hangtani szempontból. A végzett munka mégis jelentős, mivel lehetővé tette a magyar nyelvjárástan első kézikönyvének megírását (Balassa József: *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése*. Budapest, 1891). Lehetővé vált továbbá az 1838-ban megjelent, meglehetősen szerény anyagot felölélő első magyar

tájszótár után egy újabb, lényegesen gazdagabb tartalmú szótár megszerkesztése (Szinnyei József: *Magyar Tájszótár* I—II. Budapest, 1893—1901).

Mindkét szintézis arról tanúskodik, hogy a kutatók és önkéntes gyűjtők érdeklődése a romániai magyar nyelvjárásokra is kiterjedt. Különösen gazdag anyag került felszínre a székely, valamint a moldvai csángó nyelvjárásból. A munka a fenti két szintézis megjelenése után tovább folyt. Az első világháború végéig számos olyan tanulmány és szóközlés jelent meg, amelyek tetemesen gyarapították a hazai magyar nyelvjárásokra vonatkozó ismereteket. A század elején sor került két olyan kutatásra is, amely — ha követőkre talál — jelentős mértékben járult volna hozzá ahhoz, hogy a magyar nyelvjárás kutatás lépést tartson az európai fejlődéssel. Az egyik Horger Antal, a másik Wichmann György finn nyelvész nevéhez fűződik.

Horger Antal, akkor a brassói főreáliskola tanára, a hazai magyar nyelvjárások — mindenekelőtt a székely — buzgó kutatója, arra vállalkozott, hogy a székely nyelvjárás tanulmányozásában alkalmazza a nyelvföldrajzi módszert. Módszertani szempontból két minta állt rendelkezésére. Az elsőt, melyet Wenker dolgozott ki, majd később Weigand Gusztáv német romanista is alkalmazott az első román nyelvatlasz anyaggyűjtésében, az jellemezte, hogy kérdőíve szerény volt, s főleg hangtani és alaktani jelenségeket ölelt föl. A módszer másik változata, melyet Gilliéron Jules dolgozott ki és alkalmazott a francia nyelvatlasz anyaggyűjtésében, főleg a nyelvjárás szókincs gyűjtését és térképezését tartotta fontosnak. A kérdőív is lényegesen gazdagabb volt a Wenkerénél. Ez utóbbi mindössze 335 szót tartalmazott negyven, irodalmi nyelven megszerkesztett mondat formájában, Gilliéron kérdőíve pedig közel 2000 szót. Jelentős különbség Wenker és Gilliéron módszere közt az is, hogy az első levelező módszerrel, a másik pedig egy hangtani szempontból kiképzett kutató (Edmont Edmond) segítségével a helyszínen gyűjtötte össze a nyelvjárás anyagot.

E két módszertani eljárás közül, lényeges módosítással élve, Horger az elsőt választotta. Nagyon szerény, mindössze néhány hangtani és alaktani jelenséget felölelő kérdőívet szerkesztett, az így egybeállított anyagot azonban a kor színvonalának, igényének megfelelően nem levelező módszerrel, hanem maga gyűjtötte össze a helyszínen a székely nyelvjárás terület egy részén: a háromszéki, csíki és gyergyói, valamint a hétfalusi csángó alegységben. Az így gyűjtött anyagból szerkesztette meg és tette közzé az első magyar nyelvtérképet *A keleti székelység nyelvjárás térképe* címmel (*Magyar Nyelv* I. 1905. 446—454 + egy térképmeléklet).

Wichmann György az első magyar nyelvjárás szótár anyagának összegyűjtésével írta be nevét a magyar nyelvjárás kutatás történetébe. 1906 őszén érkezett meg az északi csángó nyelvjárás változat legfontosabb pontjára, Szabófalvára, és kezdte meg egy tájnyelvi szótár anyagának gyűjtését. Az 1907-es parasztfelkelések miatt a gyűjtést nem tudta megnyugtató módon befejezni, a lejegyzett anyag ennek ellenére olyan gazdagnak bizonyult, hogy Wichmann halála után a Finnugor Társaság megbízásából Csűry Bálint és Kannisto Artúr odaadó munkával megszerkesztette belőle az északi csángó nyelvjárás szótárát. Helsinkiben jelent meg 1936-ban.²

Az első világháború végéig terjedő időszakról az elért eredmények e summás felvázolása alapján is elmondható, hogy a magyar nyelvjárás kutatás nagy vonalakban európai színvonalon mozgott. Ezzel szemben a két világháború közti idő-

szakban a lendület csökkenése és a magyar nyelvjáráskutatás fokozatos lemaradása figyelhető meg. A nyelvészek többsége inkább a nyelvtörténet és az összehasonlító nyelvtudomány művelésével foglalkozott, a nyelvjáráskutatás népszerűtlenné vált. Pedig a dialektológia, elsősorban a nyelvföldrajzi kutatások révén, Európa-szerte éppen ebben az időszakban fejlődött a leggyorsabb ütemben. Azért ez a korszak sem volt teljesen terméketlen. Elkészült és megjelent több nyelvjárási monográfia, meglehetősen gazdag tájszókincs került felszínre, sőt megjelent két új szintézis is a magyar nyelvjárásokról. A címe mindkettőnek: *A magyar nyelvjárások*. Egyiknek a szerzője Horger Antal, a másiké a magyar fonológia és általános nyelvészet kimagasló alakja: Laziczius Gyula. Horger könyve (1934) ma is nélkülözhetetlen szintézise a magyar nyelvjárásokra vonatkozó ismereteknek. Uralkodó szemlélete nyelvtörténeti ugyan, ez egyik gyengéje, de nagy érdeme, hogy alkalmazza a jelenségek bemutatásában a nyelvföldrajzi szempontot. Laziczius kézikönyve főleg azért figyelemre méltó, mivel a fonológiai szempontot alkalmazza a nyelvjárások hangrendszerének és a nyelvjárások osztályozásának, belső tagolódásának vizsgálatában. Nagyon értékes Laziczius könyvének a nyelvjáráskutatás történetével foglalkozó fejezete is.

A két világháború közti időszaknak különösen fontos fejlődési mozzanata Csúry Bálint és a tőle létrehozott debreceni iskola tevékenysége. Csúry nagy érdeme: hatalmas erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a magyar nyelvjáráskutatást ismét európai színvonalra emelje. E törekvés legfontosabb mozzanatai a következők.

Már egyetemi hallgató korában megkezdett, majd utána még hosszú ideig folytatott helyszíni gyűjtésének eredményéből megszerkesztette a *Szamosháti Szótárt* (1935–1936). Wichmannhoz hasonló módon nem elégedett meg a tájszógyűjtéssel, a tanulmányozott nyelvjárás teljes szókincsének összegyűjtését állította igényként a kutatók elé. Fontos újítása az is, hogy az addigi elnagyolt, mindenképp egy keveset nyújtó, ún. általános monográfiát korszerűtlennek minősítette, és felváltotta a gazdag példatárra támaszkodó jelenségmonográfiával. Fontos mozzanatnak kell tekintenünk azt is, hogy a szakszókincs, általában a szókincs gyűjtésében és feldolgozásában alkalmazta a szavak és dolgok módszerét. A két világháború közti időszakban még mindig nem rendelkezett a magyar nyelvjáráskutatás egységes hangjelölési rendszerrel. Ennek az összeállítására is az ő nevéhez fűződik. Saját és tanítványai tanulmányai révén viszonylag hamar el is terjedt a kutatók körében. Ami talán a legfontosabb: állandóan szorgalmazta a magyar nyelvjárások nyelvföldrajzi felvételezésének megkezdését, halaszthatatlanságát. Elő is készítette nagy vonalakban az anyaggyűjtés módszerét, egyelőre néhány tájnyelvi atlasz megszerkesztésére gondolva, anyagi támogatás híján azonban helyszíni gyűjtésre nem kerülhetett sor. Tanítványokat is nevelt. Közülük több olyan szakember került ki, akik ma is vezető szerepet játszanak a magyar nyelvjáráskutatás szervezésében, irányításában és végzésében. Ő indította meg 1939-ben a magyar nyelvjárásstan első évkönyvét, a *Magyar Néprajz*-et, mely 1951 óta *Magyar Nyelvjárások* címmel jelenik meg a debreceni egyetem évkönyveként. Összegezeként megállapíthatjuk, hogy Csúry Bálint tevékenysége valóban több évtizedre megszabta a magyar nyelvjáráskutatás fejlődésének útját. A debreceni iskolához tartozó nyelvészek jelentős eredményeket értek el, a lemaradást azonban nem tudták megakadályozni, mivel a magyar nyelvatlasz megszerkesztésére nem kerülhetett sor.

A lemaradást a magyar nyelvtudományak csak a felszabadulás utáni kedvezőbb körülmények közt sikerült behoznia. Nagy anyagi áldozatokkal és a legjobb szakemberek bevonásával sikerült elvégezni a *Magyar Nyelvjárások Atlaszá*nak anyaggyűjtését. Deme László és Imre Samu megszerkesztette az atlasz hat kötetét, melyből az első kettő már meg is jelent. Folyamatban van a háromkötetes *Új Magyar Tájszótár* szerkesztése, megjelent egy tájnyelvi atlasz és két tájnyelvi szótár, intenzíven folyik a névgyűjtés, különös tekintettel a földrajzi nevekre, elkészült és megjelent számos nyelvjárási monográfia, majd 1971-ben megjelent a magyar nyelvjárásokról egy, a régiéknél lényegesen gazdagabb anyagra támaszkodó és modern szemléletű szintézis: Imre Samunak *A mai magyar nyelvjárások rendszere* című könyve. Fontos fejlődési mozzanat az is, hogy sor került a leíró nyelvjárásról és a nyelvjárástörténet éles elhatárolására, mindkettő szempontjainak kidolgozására. A helyzet persze e jelentős eredmények ellenére sem kielégítő. Különösen fontos lenne megkezdeni egy jól egybehangolt tájnyelvi atlasz sorozat anyaggyűjtését, a legfontosabb tájnyelvi alakulatok szótárának szerkesztését, egy nagy nyelvjárási szókincsarchívum anyagának egybehordását, a személy- és állatneveknek a földrajzi nevekéhez mért rendszeres gyűjtését.³

A romániai magyar nyelvjáráskutatás a két világháború közti időszakban

Olyan mozzanathoz értünk, melynek taglalása során nem elégedhetünk meg az eredmények számbavételével és értékelésével, hanem a kolozsvári magyar nyelvjáráskutató iskola kialakulása fontosabb mozzanatait bemutatásának is szeretnénk ejtenünk.

A két világháború közti időszak első felében a hazai magyar nyelvjáráskutatás egyetlen képviselője Csűry Bálint, a kolozsvári református kollégium tanára. Az egyetemen magyar nyelvtudományi tanszék nem volt, Kristóf György professzor — mint ismeretes — főleg irodalomtörténetet adott elő, nyelvtudományból mindössze a magyar leíró nyelvtan vázlatát, körülbelül annyit, amennyire egy középiskolai tanárnak a gyakorlatban szüksége lehetett. Mint minden magyar nyelvű tudománynak, a két világháború közti időszakban a nyelvtudománynak is az Erdélyi Múzeum Egyesület volt egyetlen hivatalos intézménye Romániában.

Csűry Bálint már a század elején megkezdte a szamosháti nyelvjárás tanulmányozását, kezdetben inkább csak egyéni érdeklődésből, 1908-tól pedig a Magyar Nyelvtudományi Társaság megbízásából. Kutatómunkájának fő célja a szamosháti nyelvjárás lehető teljes szókincsének összegyűjtése, s ebből egy tájnyelvi szótár megszerkesztése. Az 1908-ban vállalt megbízatást Csűry a nehéz körülmények ellenére is teljesítette: gazdag anyagot gyűjtött, melyből a kollégium könyvtárában — legtöbbször a napi teendőik elvégzése után — végezte a szótár szerkesztésének nehéz munkáját. Szülőföldje nyelvjárásának feldolgozását még be sem fejezte, máris hozzálátott a moldvai csángó nyelvjárás Bacău környéki alegysége, a déli csángó nyelvjárás tanulmányozásához. Nem véletlen, hogy a tanulságokban oly gazdag s akkor még csak hézagosan ismert csángó nyelvjárásnak Csűry éppen a déli alegységét kezdte vizsgálni. Nyilván Wichmann munkáját akarta folytatni. Finn kutatótársa az északi csángó nyelvjárás szótárának anyagát gyűjtötte össze, ő a déli csángó nyelvjárás szótárát szándékozott megszerkeszteni. A nyári

szünetidők egy részének feláldozásával gazdag anyagot is gyűjtött Bogdánfalván, azonban korai halála — akárcsak Wichmannt — őt is megakadályozta abban, hogy a szótárt megszerkeszthesse. Az északi csángó nyelvjárás szótára — hála Csúry Bálint és Kannisto Artúr áldozatkész munkájának — elkészült, és meg is jelent: Csúry értékes, mondhatni pótolhatatlan anyaga azonban 1944 őszén a háború viszontagságai következtében elpusztult. Mindössze annyit ismerünk belőle, amennyit néhány tanulmányban feldolgozott és közzétett.

Csúry Bálint nyelvjárás-kutató tevékenysége ma is követendő példaként áll előttünk, a romániai magyar nyelvjárás-kutatás folytonosságának és későbbi kibontakoztatásának kérdése azonban megoldatlan volt. Az 1920-as évek legvégén mégis egy olyan kezdeményezésre került sor, mely — ha nem is járt azonnali eredménnyel — mozdított valamit az ügyön. Az történt, hogy György Lajos, a kolozsvári magyar egyetemi hallgatók tanulmányi igazgatója 1928 őszén magyar nyelvű előadássorozatot szervezett a különböző szakos egyetemi hallgatók részére. Erre már csak azért is szükség volt, hogy a tanárjelöltek, akik mind magyar tanítási nyelvű középiskolákban helyezkedtek el, megismerkedjenek szakterületük anyanyelvi terminológiájával. A magyar nyelv- és irodalom szakos hallgatók esetében még többről, a magyar nyelvtudomány fontosabb elemeinek az elsajátításáról volt szó. Ez utóbbi feladattal az illetékesek Csúry Bálintot bízták meg, aki 1929 őszén meg is kezdte a kolozsvári református kollégium könyvtárszobájában magyar hangtani és hangtörténeti előadásait. Amint azt Szabó T. Attilának, az előadások egyik hallgatójának visszaemlékezéséből tudjuk (*Magyar Néprajz* III. 305—306.), az órákat viszonylag kevesen látogatták, s e csekély számú hallgatóság is meglehetősen közömbösnek bizonyult a nyelvjárás-kutatás iránt. Amint azt Szabó T. Attila elmondja, ő sem az előadási órákon került közelebbi kapcsolatba a nyelvjárás-kutatással, hanem azon a moldvai gyűjtőúton ébredt fel az érdeklődés benne, amelyre Csúry 1930 nyarán néhány hétre magával vitte.

Csúry Bálint pár év múlva Debrecenbe távozott, s amint azt már láttuk, ott fejtett ki gazdag kutató- és szervező-irányító tevékenységet a magyar nyelvjárás-kutatás ügyének előbbrevitele érdekében. Volt hallgatói közül Szabó T. Attila vidékre került, s ott inkább helynévkutatással foglalkozott. Rajta kívül Balogh Ödön érdeklődött a népi élet, ezen belül pedig a nyelvjárás iránt. Nagyjából erre az időszakra esik a gyimesi és csüggési csángók körében végzett néprajzi és nyelvjárás-gyűjtése. Mint egykori tanítványa, magam is tudom, hogy érdeklődött a néprajz iránt Vigh Károly is. Tanítványainak bevonásával szép anyagot gyűjtött a szilágysági népi növénynevekből, maga pedig Marosvásárhely földrajzi neveit gyűjtötte össze. Bogáts Dénes Háromszék helyneveiből gyűjtött meglehetősen gazdag anyagot.

A romániai magyar nyelvjárás-kutatás megalapozásának döntő szakasza az 1936 és 1940 közti időszak. Szabó T. Attila, a magyar földrajzinév-kutatás akkor már neves képviselője, visszakerülve Kolozsvárra, 1936 őszén, ugyancsak György Lajos megbízásából, a magyar szakos egyetemi hallgatók önként jelentkező kis csoportjának megkezdte hangtani előadásait és a helyszíni gyűjtés szempontjából elengedhetetlenül szükséges hangtani lejegyzés gyakoroltatását. Az órákat, akárcsak Csúry Bálint, ő is nagyon szerény keretek közt tartotta a volt piarista liceum bentlakásának egyik kis helyiségében. Mint I. éves magyar szakos hallgató, Szabó T. Attilának egykori tanítványa a zilahi kollégiumban, s nyilván az ő személyes biztatásának eredményeképp, magam is eljártam az órákra, s hallgatótár-

saimmal együtt (köztük ott volt Árvay József, Gálffy Mózes, Györbíró Jenő) igyekeztem minél többet elsajátítani az előadott hangtani ismeretekből. A módszertani előkészítés inkább a nyelvjárási tények passzív megfigyeléssel történő lejegyzésére szorított, a kérdőíves módszerről talán egyáltalán nem esett szó mindaddig, amíg Szabó T. Attila kézhez nem kapta Csúry Bálint kis szójegyzékét, mely tervezett tájnyelvi atlaszai törzsanyagát tartalmazta. A kis nyelvjárás-kutató csoport számára nagy élményt jelentett az is, hogy 1937 júniusa tájt, mintegy évzáró ünnepségen, sikerült személyesen megismerkednie Csúry Bálinttal. A megbeszélésre a volt református kollégium könyvtárában került sor. Ismertette velünk röviden a nyelvjárás-kutatás fontosságát, hazai feladatait, s a munka minél előbbi megkezdésére ösztönzött bennünket. Erre már az év nyarán sor is került. Néhányan mindössze a szakdolgozathoz szükséges anyag gyűjtésére gondoltak, annál is maradtak, néhányunk azonban, így Árvay József, Gálffy Mózes és én, már kezdtük érezni az elhivatottságot arra, hogy — ha a körülmények megengedik — megkezdjük a tervszerű munkát. Árvay József meg is kezdte a barcasági Hétfalu földrajzi neveinek gyűjtését, Gálffy Mózes a szindi nyelvjárás tanulmányozását, magam pedig a szilágysági Nagymonét és a mezőszéki nyelvjárás-területhez tartozó Ördögösfüzesét. Megkezdtem a zilahi fazekasság szakszókincsének gyűjtését is. Szabó T. Attila a kalotaszegi nyelvjárás egyik konzervatívnak bizonyult falujában, Bábonyban kezdte meg az anyaggyűjtést. Ugyanez év őszén (1937) magával vitt Bábonyba engem is a román—magyar nyelvi kapcsolatok megfigyelése céljából, ez az utunk azonban, jöllehet a kutatócsoportnak miniszteri engedélye volt, a hatóságok közbelépése miatt nem járhatott a várt eredménnyel. Ezzel kapcsolatban még annyit jegyeznek meg, hogy csoportunknak rövidesen módjában állt bemutatkozni a szakirodalomban is részben a Csúry Bálinttól megindított *Magyar Népryelvben*, részben a *Kristóf-Emlékkönyvben* (1939). Az a körülmény, hogy Csúry megfelelőnek tartotta kis tanulmányainkat a közlésre, már egymagában ösztönzőleg hatott ránk. De megnyugvással olvastuk Gaál Gábor véleményét is, aki a *Kristóf-Emlékkönyvről* írt ismertetésében megjegyezte, hogy a nyelvészeti tanulmányokat a tárgyválasztás és a módszeresség az irodalomtörténeti tanulmányok legtöbbször fölébe helyezi.⁴ Ezekben az években az érdeklődés már nem korlátozódott a mi kis csoportunkra. Különösen a helynévgyűjtésbe bekapcsolódott egy-két vidéken tanító tanár (pl. Fábíán Béla) és más kategóriájú értelmiségi is.

A romániai magyar nyelvjárás-kutatás módszertani megalapozásáról rajzolt kép nagyon hézagos volna, ha nem mutatnók be kapcsolatát a román nyelvjárás-kutatással, melynek fellegvára a tárgyalt időszakban éppen Kolozsvár volt. Az itt létesített Muzeul limbii române nevű intézetben folyt egyrészt a nagyszótár, másrészt a román nyelvatlasz szerkesztése. S mint olyan, akinek a román nyelv-tudomány volt a második szakja, én kerültem abba a szerencsés helyzetbe, hogy e minden szempontból európai színvonalon álló nyelvjárás-kutatás, elsősorban a nyelvatlasz munkamódszerét behatóan megismerhettem. Pop Sever, az egyetemen a román nyelvjárás-tan előadója, a román nyelvatlasz I. sorozatának gyűjtője és szerkesztője az 1936/37-es tanévben heti két órában foglalkozott szemináriumon a román nyelvatlasz munkamódszerével. Megismertette velünk a kérdőív szerkesztési elveit, a kérdések feltevésének módját, s gyakoroltatta a kérdezést és az adatok lejegyzését. Mivel nyelvjárás-kutató útjai során az egész román nyelvterületet bejárta, a feltett kérdésekre ő válaszolt, rendszerint valamelyik nyelv-

járásban. Mások számára is követendő példaként említem meg az első óra egyik, számomra ma is emlékezetes mozzanatát. A munka megkezdése előtt Pop Sever mindenkiel szóbaállt, megkérdezte mindannyiunktól, mi a tervünk, mivel szeretnénk a nyelvjáráskutatás terén foglalkozni. Amikor hozzám ért, jeleztem, hogy magyar nyelvjáráskutatással szándéksom foglalkozni, azért szeretnék szemináriumi óráin részt venni. „Nagyon helyes — mondotta. — Maradjon, hisz a módszer azonos.” Így lettem Pop Sever szemináriumának tagja, és ismerhettem meg a nyelvföldrajzi módszert egy olyan szakembertől, aki azt külföldön több országban tanulmányozta, s aki akkor már az *Atlasul lingvistic român I.* részének I. kötetét szerkesztette. Szemináriumának legkitartóbb tagjaival (köztük egy németországi doktorjelölt, valamint Todoran Romulus, jelenleg a Babeş—Bolyai egyetem professzora) 1938 júniusában Felekre is kiszállt, és a helyszínen mutatta be a kérdőíves gyűjtés módszerét.

Ugyancsak a kolozsvári egyetem hallgatójaként alkalmam volt részt venni Petrovici Emil, a kiváló szlavista, nyelvjáráskutató és fonetikus kísérleti fonetikai óráin. A szerényen felszerelt kis laboratórium valóban a kutatómunka műhelye volt. Petrovici professzor előttünk végezte kísérleteit, eszközfonetikai megfigyeléseit, s vezetett be ezáltal bennünket a beszédhangok akusztikai-fiziológiai tulajdonságainak rejtelmeibe. Puşcariu Sextil professzor nyelvtörténeti óráin a nyelvjárási tények nyelvtörténeti és összehasonlító nyelvészeti jelentőségéről győződhettem meg lépten-nyomon, a tőle vezetett szemináriumi órákon pedig, a román nyelvatlasz elkészült térképlapjainak alapján, a nyelvtérképlapok magyarázási módszerével ismerkedhettem meg. Több szempontból tanulságosak voltak számomra Capidan Teodor általános nyelvtudományi órái is. A francia szociológiai iskola híveként behatóan foglalkozott óráin a nyelv és társadalom kapcsolatának, a nyelv és a nyelvjáráskutatás társadalmi rétegződésének kérdésével, amely szempontot már első nyelvföldrajzi gyűjtésünk alkalmával érvényesítettünk.

A kolozsvári román nyelvjáráskutató iskola hatása későbbi munkánkban jól kimutatható. A kapcsolatra magunk is utaltunk első nyelvatlaszvállalkozásunk módszertani előkészítésével foglalkozó tanulmányunkban,⁵ magam külön monográfiát írtam a román nyelvatlaszmunkálatok történetéről és módszeréről, Pop Sever pedig *La dialectologie* című kétkötetes tudománytörténeti szintézisében (é.n.; az előszó 1950-ből) a Kolozsvár környékére kiterjedő első nyelvatlasz-gyűjtésünkkel foglalkozva, vállalkozásunk módszertani eredményeit taglalva, kiemeli azt a megjegyzésünket, hogy munkánkban értékesítettük a román nyelvatlasz módszertani eljárásait, velem kapcsolatban pedig megjegyzi, hogy egyike vagyok volt tanítványainak a kolozsvári egyetemen (II. 1039.).

Végül nem hagyható figyelmen kívül a Kolozsvárt kialakuló magyar nyelvjáráskutató iskola közvetlen kapcsolata a német nyelvjáráskutatással. Ezt a kapcsolatot Nagy Jenőnek köszönhetjük. Debrecenben végezte egyetemi tanulmányait Csúry Bálint tanítványaként, azonban hosszabb időt töltött Németországban a német nyelvjáráskutatás eredményeinek megismerése, valamint germanisztikai ismereteinek elmélyítése céljából. Az első kérdésre vonatkozó kutatásainak eredményeit két monográfiában összegezte. Az egyikben a német nyelvjáráskutatás történetét és akkori állását mutatta be (1940), a másikban a szász eredet- és nyelvjáráskutatás történetét (1945). Nagy Jenő Debrecenben végzett ugyan, azonban kutatási területül a kalotaszegi nyelvjárást választotta. 1938-ban adta ki Debrecenben *A népi kendermunka műszókincse Magyarvalkón* című doktori értekezé-

sét, melyben — a szavak és dolgok módszerének alkalmazásával — egy népi foglalkozás szakszókincsének modern szemléletű feldolgozására nyújt mintaszerű példát. Miután Kolozsvárt meglepetted, bekapcsolódott az itt meginduló munkába, és azóta is részt vesz benne.

Ilyen előzmények után került sor az 1940-es évek legelején a tervszerű, szervezett keretekbe ágyazott magyar nyelvjáráskutatás megindulására részben az Erdélyi Tudományos Intézet, részben az egyetemi magyar nyelvtudományi tanszék kutatóinak részvételével. A munka — Szabó T. Attila irányításával — főleg három területen bontakozott ki. Az egyik a már tisztos hagyományokkal rendelkező helynévgyűjtés volt. Szabó T. Attila és munkatársai (Árva József, Benkő Loránd, Gazda Ferenc, Józsa Gerő és Gergely Béla) gazdag élő helynévanyagot gyűjtöttek össze és dolgoztak föl. Így jelent meg több fontos kiadvány, mint például *Kalotaszeg helynevei* (Szabó T. Attila), *A Borsavölgy helynevei* (Szabó T. Attila—Gergely Béla), *A tóki völgy helynevei* (Gergely Béla—Szabó T. Attila), *A barcasági Hétfalu helynevei* (Árva József), *A Nyárádmente földrajzi nevei* (Benkő Loránd).

A szorosabb értelemben vett nyelvjáráskutatás két irányban indult meg. A kolozsvári egyetem magyar nyelvtudományi tanszéke már 1941 nyarán megkezdte a borsavölgyi nyelvjárás tanulmányozását. A cél minél gazdagabb szókincsanyag gyűjtése, valamint a nyelvjárás hang-, alak- és mondattani rendszerének leírása volt. E munkában Szabó T. Attilán, Balassa Ivánon és néhány magyar szakos hallgatón kívül Gálffy Mózes, Imre Samu és e sorok írója vett részt. A két nyáron gyűjtött gazdag anyag feldolgozása csak részben történt meg, cédlázott és elrendezett állapotban a tanszék őrzi. A tervezett monográfiák közül Gálffy Mózesnek a kidei nyelvjárás igeragozási rendszeréről szóló tanulmánya készült el (sajnos, jelentős része elkallódott), a többi — főleg a háború okozta nehézségek miatt — nem. Ugyanakkor megjelent nekem egy monográfiám a szilágysági Nagymon igeragozási rendszeréről (1942), Gálffy Mózesnek a bikali nyelvjárás névszótöveit tárgyaló doktori értekezése (1943), Imre Samunak pedig a kolozsvári fazekasság szakszókincsét feltáró dolgozata (1942). A Borsa völgyében végzett gyűjtés ennek ellenére sem volt hiábavaló, az anyag még értékesíthető lesz a Romániai Magyar Tájszótár szerkesztésekor.

A nyelvjáráskutatók egy másik vállalkozása arra irányult, hogy megszerkesztesék Kolozsvár és vidéke tájnyelvi atlaszát. E feladat elvégzésére Gálffy Mózes és én vállalkoztunk. Mint az Erdélyi Tudományos Intézet kutatói, Szabó T. Attila irányításával — főleg a román nyelvátlasz módszertani elveit követve — megszerkesztettük a mintegy 2200 kérdést felölölő kérdőfüzetet, majd 1943 februárjában megkezdtuk a helyszíni gyűjtést. A terepmunkát — a háborús nehézségek miatt — nem sikerült teljesen befejeznünk, így mindössze egy mutatvány jelenthetett meg belőle *Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképéből”* címmel (1944; ErdTudFüz. 181. sz.). E nyelvátlasz-vállalkozás bizonyos vonatkozásban ma is egyedülálló a tájnyelvi atlaszok sorában, mivel gazdag kérdőívvel és abszolút sűrűségű ponthálózattal gyűjtött anyagot ölelt volna föl.

Az atlasz két gyűjtője a kérdőfüzet kikérdezése után, illetőleg a fázasztó munka szüneteiben, minden egyes borsavölgyi és kalotaszegi faluban lejegyezte a beceneveket és az állatneveket. Ebből az anyagból szerkesztette meg Gálffy Mózes *Keresztneveink becéző alakjai a Borsavölgyén* (1944), magam pedig *A kolozsmegyei Borsavölgy állatnevei* (1945) című dolgozatot. E két monográfia jelentősége

főleg az, hogy a névkutatás körének kiterjesztését jelzi a személy- és állatnevekre. A Kalotaszegen gyűjtött névanyagból eddig csak az állatnevek feldolgozására került sor.

A két világháború közötti időszak eredményeinek áttekintéséből látható, hogy a kutatás korántsem folyt (a tőlünk jól ismert okok miatt nem is folyhatott) olyan mértékben, ahogyan azt a helyzet megkívánta volna. Lényegében csak a szamos-háti, a borsavölgyi, a kalotaszegi és a moldvai csángó nyelvjárás tanulmányozása hozott több-kevesebb eredményt, a többi romániai magyar nyelvjárás behatóbb megismerése terén alig történt valami, vagy egyáltalán semmi nem történt. Az eredmény ennek ellenére figyelemre méltó az alábbiak miatt: ebben az időszakban készült el a Wichmannénál lényegesen gazdagabb anyagot felölelő *Szamosháti Szótár*; sor került a hazai magyar nyelvöldrajzi kutatások módszertani megalapozására és az első nyelvjárás atlasz anyagának összegyűjtésére; megjelent több erdélyi tárgyú jelenségmonográfia; megtettük az első lépéseket a népi foglalkozások és kismesterségek szakszókincsének modern szemléletű gyűjtése és feldolgozása terén; Szabó T. Attila megalapozta az erdélyi magyar helynévkutatást, gazdag történeti s élő anyagot gyűjtve és dolgozva föl; munkatársai a személy- és állatnévgyűjtés terén tették meg az első lépéseket. Így nyugodtan állíthatjuk: erre az időszakra esik a romániai magyar nyelvjárás kutatás módszertani megalapozása és a rendszeres, tervszerű kutatás megkezdése.⁶

Nyelvjárás kutatásunk a felszabadulás után

A felszabadulást követő első években a munka viszonylag szerény keretek közt folyt, jelentős mértékben a Gálffy Mózes-től és tőlem 1943 tavaszán megkezdett, de a háborús nehézségek miatt félbemaradt nyelvátlasz-gyűjtés befejezésére szorítkozott. Az anyagi nehézségek mellett gátolta a tervszerű munkát az is, hogy az 1930-as évek végén és a 40-es évek legelején kialakult gyűjtőkollektíva tagjai közül ketten hadifogságban voltunk, egyesek pedig vidékre sodródtak, s ott is telepedtek le.

A tervszerűbb és rendszeresebb munka megindításának feltételei a kutatók hazatérése, valamint az 1948-as tanügyi reform után teremtődtek meg. Rövidesen sor került a kolozsvári akadémiai nyelvtudományi intézet megszervezésére is. A tanügyi reform jelentős mértékben bővítette az egyetemi tanszékek, köztük a Bolyai Egyetem magyar nyelvtudományi tanszékének státusát. Így lehetővé vált nemcsak a kutatócsoport újjászervezése, hanem fiatal szakemberekkel való fokozatos kiegészítése is. Valamivel később az akadémiai Nyelvtudományi Intézethez is kineveztek két magyar nyelvjárás kutatót (Gazda Ferencet és Nagy Jenőt). Az elvégzendő feladatokat kezdetben rövidebb lélegzetű tervekben rögzítettük, rendre azonban kibontakoztak távlati tervünk körvonalai. Azért hangsúlyozom, hogy egyelőre csak kibontakoztak, mivel e terv, mintegy két évtizedes kitartó munka során és eredményeképp csak az utóbbi években öltött végső formát.

Mint minden tervnek, a miénknek is egy célkitűzés áll a középpontjában. Ez röviden így fogalmazható meg: minél gazdagabb és minél megbízhatóbb anyag összegyűjtése a romániai magyar nyelvjárásokból, s az anyagnak korszerű kiadványokban a tudomány rendelkezésére bocsátása, kisebb mértékben elméleti kiaknázása. Ugyanis a feladat sürgős volta válaszütt elé állított bennünket. Az egyik

lehető út ez lett volna: megelégszünk kisebb méretű anyaggyűjtéssel, hogy így az anyag elméleti kiaknázását is elvégezhessek. A másik alternatíva: kezdetben az erőket az anyaggyűjtésre összpontosítjuk, későbbre hagyva a gyűjtött anyag elméleti feldolgozását. Mivel a nyelvjárások háttérbe szorulása napjainkban különösen szembeötlő, nyilván a második utat választottuk. Az adott körülmények között fő feladatunknak minél gazdagabb anyag összegyűjtését tekintettük, hisz a feldolgozásra, elméleti kiaknázásra évtizedek állnak rendelkezésre. Fontos alapelvünk volt az is, hogy tervünket ne aprózzuk föl egyéni tervek sokaságára. Abból a megfontolásból kiindulva, hogy valóban nagyszabású feladatok elvégzésére csak munkaközösségek képesek, kezdetből kollektívába tömörülve dolgoztunk, megfelelő teret biztosítva természetesen az egyéni kezdeményezésnek és ambícióknak is.

E rövid tájékoztató után vegyük számba futólag az 1949-ben újrazkezdett munka eredményeit az alábbi fejezetekre tagolva: nyelvatlasz-munkálatok; szókincs-gyűjtés; szöveggyűjtés; monográfiák, tanulmányok, szókincsközlések.

1. Tervünkben a *hazai magyar nyelvjárások nyelvföldrajzi felvételezése* nem véletlenül került első helyre. Mint láttuk, napjainkban mindenütt a nyelvatlaszok szerkesztése áll a nyelvjárás kutatás élvonalában. A korszerűség elvét tartottuk szem előtt akkor is, amikor nem elégedtünk meg sem a tájnyelvi atlaszokkal, sem a nagy atlaszsal, mindkettőt szükségesnek tartottuk elkészíteni, amint ezt a francia, illetőleg a román nyelvjárás kutatók is teszik.

A több évtizede folyó román nyelvatlasz-munkálatok legjelentősebb eredménye a két sorozatból álló nagy atlasz (Atlasul lingvistic român I. és II.) anyagának összegyűjtése és jelentős mértékben való kiadása. A nagy atlasz szerkesztése még javában folyt, amikor az RSZK Akadémiájának 1957 januárjában tartott ülészakán Petrovici Emil javaslatot tett egy új román nyelvatlasz előkészítésére és megszerkesztésére. Az új atlaszról, melynek irányítását Petrovici Emilre és Cazacu Borisra bízták, az elgondolás az volt, hogy nyolc, azonos módszerrel készült tájnyelvi atlaszból fog állni. Mint ismeretes, ez az atlaszterv azóta a megvalósulás stádiumába jutott. Előrehaladott állapotban van az anyag gyűjtése, sőt két tájnyelvi alakulat atlaszából már meg is jelent két-két kötet. Az egyik címe: *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia* (irányítója Cazacu Boris, szerkesztői: Ionică I., Teaha T. és Rusu V.); a másiké: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș* (szerkesztői: Neiescu Petru, Rusu Grigore és Stan Ionel).

A romániai magyar nyelvjárások nyelvföldrajzi felvételezése nagy vonalakban a fenti koncepció szerint történik. Kezdetben mindkét atlasz anyagát az egyetemi tanszék munkatársai gyűjtötték, később azonban, amikor a kolozsvári Nyelvtudományi Intézetbe is kineveztek két magyar nyelvjárás kutatót, az alábbi munkamegosztás jött létre: az egyetem magyar nyelvtudományi tanszéke vállalta a tájnyelvi atlaszok, az akadémiai intézet pedig a romániai magyar nyelvjárások nagy atlaszának szerkesztését. A nagy atlasz kérdőfüzete, melyet Szabó T. Attila irányításával Gazda Ferenc és Nagy Jenő szerkesztett, meglehetősen gazdag: mintegy 3340 kérdést tartalmaz. Ponthálózata is megfelelő sűrűségű: 140 kutatópontból áll, felölve valamennyi hazai magyar nyelvjárás alakulatot. Mivel a kérdőívbe a szerkesztők bedolgozták a most megjelenő *Magyar Nyelvjárások Atlaszának* kérdőfüzetét (ez mintegy 1400 kérdésből áll), valamint a készülő tájnyelvi atlaszok kérdőfüzetének anyagát is, a kolozsvári Nyelvtudományi Intézetben készülő nagy atlasz kapcsolata ezekkel biztosítva van.

A nagy atlasz csak felszínre hozza a fontosabb jelenségeket, mintegy madár-távtáblából készített felvételt nyújt a nyelvjárásokról. Napjainkban ezért hangsúlyozzák egyre inkább a tájnyelvi atlaszok fontosságát. Ezek teszik lehetővé ugyanis a nyelvjárási jelenségek és a nyelvjárási alakulatok határainak pontos megvonását. Megvan a tájnyelvi atlaszoknak az a nagy előnyük is, hogy mikroszkopikus közelségbe hozzák a nyelvjárások nyüzsgő életét, a fontos és kevésbé fontos jelenségeket egyaránt, a régi és új harcát, a nyelvjárások nemek és nemzedékek szerinti rétegződését stb. Tájnyelvi atlaszaink módszertanának kidolgozásakor arra törekedtünk, hogy megfeleljenek a fenti igényeknek. Éppen ezért igyekeztünk viszonylag gazdag kérdőívet szerkeszteni (850—1400 nyelvi tényt foglaltunk bele). Az anyagot úgy válogattuk össze, hogy főleg a nyelvjárások hangtani sajátosságait tartalmazzák, ugyanakkor nyújtsanak áttekintést az alaktani rendszerről, sőt a fontosabb táj-szavakból is ízelítőt adjanak. Következétesen kitartottunk az abszolút sűrűségű pont-hálózat elve mellett, hogy atlaszaink segítségével valóban meg lehessen állapítani a jelenség- és nyelvjárási határokat.

Tájnyelvi atlaszaink sorozatát a moldvai csángó nyelvjárás atlaszának anyaggyűjtésével kezdtük. Ennek az atlasznak a kérdőívét (mintegy 1400 nyelvi tényt tartalmaz) Szabó T. Attila szerkesztette. Ennél lényegesen nagyobb arányú vállalkozás a székely nyelvjárás atlaszának megszerkesztése. Módszertanát Gálffy Mózesrel dolgoztuk ki, a többi készülő nyelvatlasz mind ennek a módszerére alapoz. A tájnyelvi atlaszok szerkesztése terén elért eredményeink: a csángó nyelvjárás atlaszának megszerkesztése (Szabó T. Attila, Gálffy Mózes és Márton Gyula); a három részből álló székely nyelvjárási atlasz anyaggyűjtésének befejezése és az atlasz megszerkesztése (Gálffy Mózes és Márton Gyula); a marosszéki nyelvjárás atlasza anyagának összegyűjtése (Balogh Dezső és Teiszler Pál) és a bánási nyelvjárás atlasza anyagának összegyűjtése (Vőő István). E sorok írója 1971 nyarán kezdte meg a szilágysági nyelvjárás nyelvföldrajzi felvételezését. Vőő István a mindössze hét kutatópontot felölölő hétfalusi csángó nyelvjárás kis atlaszát szerkesztette meg és közölte litografált formában (1971-ben).

Időközben jól haladt előre *A romániai magyar nyelvjárások atlaszának* anyaggyűjtése is. Mint ismeretes, kezdetben Gazda Ferenc és Nagy Jenő gyűjtött, utána Murádin László egyedül végezte az anyaggyűjtés fárasztó munkáját. A helyszíni gyűjtés befejezése után Murádin megkezdte az anyagnak munkatérképlelapokra való írását, az atlasz szerkesztését.

A romániai magyar nyelvjárások nagy atlasza, valamint a vele jól egybehangolt tájnyelvi atlaszok sorozata olyan teljesítmény, amely több szempontból is megérdemelné, hogy minél előbb a kutatás rendelkezésére álljon. Az atlaszok legkézenfekvőbb jelentősége az, hogy hozzáférhetőleg számításokkal is mintegy másfél, kétmillió nyelvjárási adatot tartalmaznak. Mivel a hazai nyelvjárásokra vonatkozó ismereteink nagyon hézagosak, e nagy mennyiségű anyag jelentőségét hangsúlyozni szinte felesleges. Nemcsak a nyelvjárások rendszerének tüzetes megismerését, leírását teszi lehetővé, nemcsak a magyar és finnugor nyelvtudomány ismeretanyagát gazdagítja tetemesen, hanem az általános nyelvészetét is, különös tekintettel a magyar nyelvjárásokat ért román hatásra. De sokat fognak meríteni belőle a rokontudományok művelői is.

2. A XX. század nyelvtudományi tapasztalata egyöntetűen emellett szól, hogy a kor színvonalán mozgó kutatómunkát végezni napjainkban nyelvatlaszok nélkül valóban lehetetlen. Ugyanakkor kiderült az is, hogy bármilyen gazdag legyen egy

atlasz kérdőíve, a modern szókincskutatás igényeit csak részben elégítheti ki. Éppen ezért tartozik a legfontosabb feladatok közé a *nyelvjárások gazdag szókincsének gyűjtése*.

A hazai magyar nyelvjárások szókincse gyűjtésének kérdése minket is régóta foglalkoztat. Kezdetben úgy láttuk, hogy a rendelkezésünkre álló erővel ezt a kutatási területet is művelni nem leszünk képesek, éppen ezért minden erőnket a nyelvátlasz-munkálatokra összpontosítottuk. A helyzet mégis úgy alakult, hogy ezelőtt három évvel megkezdhattuk a tájszavak gyűjtését is. Főleg két tényező játszott közre abban, hogy erre sor került. Az egyik az volt, hogy gyűjtőútjaink során lépten-nyomon arról kellett meggyőződnünk, hogy a tájszavak jelentős hányadát már csak a viszonylag szerény könyvműveltséggel rendelkező öregebb emberek és asszonyok ismerik, a középkorúak és fiatalok szókincséből számos ilyen szó vagy teljesen kiveszett, vagy csak a passzív szókincs elemeként van jelen. A másik ösztönző körülmény egy nyugalmazott tanítónő, özv. Nemes Zoltánné példája volt. A nyelvjáráskutatás iránt érdeklődő Nemesné egy szép napon olyan gazdag, Torján gyűjtött tájszójegyzékkel lepett meg bennünket, hogy egyrészt kézzelfoghatóvá vált számunkra a székely nyelvjárás tájszókincsének még most is meglepő gazdagsága, másrészt arra figyelmeztetett, hogy önkéntes gyűjtők bevonásával is segíthetünk magunkon. Igaz ugyan, hogy a tőlük lejegyzett anyag hangtani szempontból nem a legmegbízhatóbb, a szókincskutatás igényeinek azonban feltétlenül megfelel. Annál is inkább, mivel az atlaszok tartalmazzák a nyelvjárások fontosabb hangtani sajátosságait.

Ilyen előzmények után 1967 nyarán, Nemes Zoltánné tájszójegyzékét véve alapul (amelyet Gálffy Mózesrel a helyszínen ellenőriztünk és kiegészítettünk), meg is kezdtük a gyűjtést Zágóban. Mivel zágoni gyűjtésünk nagyon gazdag anyagot hozott felszínre, elhatároztuk, hogy több fiatal munkatársunk bevonásával megkezdjük egy székely tájszótár anyagának gyűjtését. A következő évben munkához is láttunk. Először Háromszéken, majd Csíkban és Gyergyóban gyűjtöttünk. A tapasztalatunk mindenütt nagyon kedvező volt, mindegyik gyűjtőtünkről gazdag anyaggal tértünk vissza Kolozsvárra. A gyűjtés megkönnyítése és minél több tájszó felszínre hozatala céljából az addig gyűjtött gazdag anyagból fogalmi körök szerint elrendezett kérdőfüzetet szerkesztettünk, s ennek segítségével folytattuk tovább a munkát, persze nagyon ritka ponthálózattal. Időközben fölvertük a kapcsolatot több, a nyelvjáráskutatás iránt érdeklődő középiskolai tanárral, s mivel többen örömmel kapcsolódtak be a munkába, eredeti elgondolásunkat megváltoztattuk, és kiterjesztettük a gyűjtést valamennyi hazai magyar nyelvjárás alakulatra. Így alakult ki fokozatosan egy romániai magyar tájszótár megszerkesztésének terve. A tanszék tagjai közül e nagy jelentőségű munkában Balogh Dezső, Gálffy Mózes, Kósa Ferenc, Péntek János, Teiszler Pál, Vő István, Zsemlyei János és e sorok írója vett részt, a kívülállóik közül pedig több magyar szakos tanár, mint pl. Bakos Klára, Bura László, Lovas János, Sípos Jenő. Az anyaggyűjtés befejezése után, néhány év múlva megkezdhetjük a szótár szerkesztését. Ha tervünket sikerül megvalósítanunk, olyan munkaeszközt bocsátunk a kutatók rendelkezésére, mely — persze az atlaszokkal együtt — lehetővé teszi a nyelvjárások egész rendszerének bevonását a vizsgálat körébe. Jelentősége azonban önmagában is nagy, mivel éppen ott fogja segíteni a kutatást, ahol az leginkább le van maradva: a szókincskutatás terén. Nem utolsósorban figyelemre méltó e vállalkozás azért is, mivel éppen a szókincs a nyelvnek az a része, melynek kapcsolata a társadalommal, a társadalom

anyagi és szellemi műveltségével a legkézenfekvőbb, a legszorosabb, amiből nyilvánvalóan következik, hogy a rokontudományok művelői a tájszótárból fognak meríteni a legtöbbet.

A nyelvjáráskutatás nem elégedhetik meg a tájszavak gyűjtésével. A cél az, hogy bevonják a kutatás körébe a nyelvjárások egész szókincsét. Mi erre egyelőre nem vállalkozhatunk, a szakszókincs és névanyag gyűjtéséről azonban nem mondhattunk le, mivel a tájszavak után talán ennek a két rétegnek a feledésbe merülése, illetőleg átszerveződése figyelhető meg napjainkban leginkább. Ugyanakkor tény az is, hogy eddig éppen ezt a két szókincsréteget aknázták ki a nyelvtudomány a legkisebb mértékben. A *különböző népi foglalkozások és kismesterségek szakszókincsének* gyűjtésével kezdetben inkább csak magyar szakos hallgatóink foglalkoztak államvizsgái dolgozat írása céljából. Közel három évtized alatt gazdag anyagot gyűjtöttek össze és dolgoztak föl mintegy harmincöt dolgozatban. Közülük nem egy olyan színvonalas, hogy a közlést is megérdemelné. Ezt az anyagot egészíti ki Kósa Ferencnek, Vő Istvánnak és Zsemlye Jánosnak a maga nemében szinte egyedülálló munkája: a fazekasmesterség szakszavainak összegyűjtése valamennyi olyan helységben, ahol a gyűjtés időszakában még fazekasmesterek dolgoztak. Mivel nemcsak a szakszavakat gyűjtötték össze, hanem ez ősi kisipar néprajzi vonatkozásait is, munkájuk értéke szinte felbecsülhetetlen. A nálunk doktoráló fiatalabb kutatók közül Bura László a szatmári fafeldolgozó kisipari ágak szókincsét dolgozta föl. A hagyományos népi foglalkozások köréből ír doktori értekezést Péntek János (a népi hímzés szakszókincse Kalotaszegen), Szász Lőrinc (a fakitermelés szakszókincse Gyergyóban) és Barabásné Béres Katalin (a népi öltözet szókincse a gyimesi csángóknál).

A budapesti Magyar Nyelvtudományi Társaságban 1958 novemberében tartott előadásomban még kénytelen voltam szűkszavúan megjegyezni, hogy nálunk a névtan művelésével alig foglalkozik valaki (I. *Magyar Nyelv* LV. 505.). Állításom megfelelt a valóságnak, az idő tájt mindössze néhány magyar szakos hallgató végzett e téren valamit, ugyancsak államvizsgái dolgozat írása céljából. Azóta a helyzet ezen a téren is javult. Gergely Piroska biztatásunkra megkezdte Kalotaszeg élő személyneveinek gyűjtését. E rendkívül tanulságos anyagot doktori értekezésében dolgozza föl. Megfelelő nevelő munkával (több tanévben tartottam az érdeklődőknek névtani szakkolégiumot) sikerült felkelteni és fokozni az érdeklődést a hallgatók körében is. Az eredmény mintegy negyven államvizsgái dolgozat. Egyesek csak a személyneveket tartalmazzák, vannak köztük azonban olyanok is, amelyek felölelik a tanulmányozott helység egész névanyagát. A névgyűjtésben természetesen nemcsak egyetemi hallgatók vesznek részt, hanem hivatásos kutatók és doktorjelöltjeink is. Csák László, az akadémiai Nyelvtudományi Intézet főkutatója a Fekete-Körös völgyében gyűjti a személyneveket, Kirsch Lajos a Nyáradmentén, Kovácsné József Magda az udvarhelyszéki Havasalján, Péter Sándor pedig Erdővidéken. Forrai Erzsébet a Nagy-Szamos mentének falvaiban gyűjtött gazdag anyagot. Egy doktorjelöltünk, Tibád Levente a Fehér-Nyikó völgyének földrajzi neveit gyűjtötte össze. Figyelemre méltó az a munka is, amelyet Janitsek Jenő, az egyetem szlavisztikai tanszékének előadója végez Erdély különböző részeiben a román—magyar—szláv helynévanyag kapcsolatainak feltárása céljából. Az állatnevek gyűjtése lényegesen szerényebb keretek közt folyik. Az önkéntes gyűjtőktől beküldött ilyen természetű anyag sem elég gazdag, viszonylag kevés az ilyen tárgyú államvizsgái dolgozat is. Szabó Ágnesnek a kalotaszegi állatneveket tartalmazó dolgozata

mellett még kettőt említhetünk. Az egyik (Bálint András) a Sóvidék, a másik (Herkel László) Hétfalu állatneveit tartalmazza.

Mivel a szakszókincs és névanyag gyűjtése iránt az érdeklődés szemellátólag fokozódik, négy-öt év múlva a megvalósítható feladatok sorába iktathatjuk egy kismesterségek szótárának, valamint egy romániai magyar személynévtár szerkesztésének megkezdését. Nyilván egyik sem lehet teljes, értékük a szókincskutatások szempontjából ennek ellenére nagy lesz.

3. A nyelvjáráskutatók napjainkban nagy súlyt helyeznek, mint láttuk, minél több és minél változatosabb tartalmú s egyben nyelvjárástani szempontból is teljesen megbízható *összefüggő szövegek* gyűjtésére gépi berendezések, elsősorban magnetofon segítségével. Amióta a kolozsvári egyetem filológia karán fonetikai laboratórium létesült, ezen a területen is tervszerűbben dolgozhatunk. Hozzávetőleges számítással mintegy 160 pontról van magnetofon-felvételünk. Újabbán gazdagítják anyagunkat azok a magyar szakos hallgatók is, akik nyelvjárástanból írnak államvizsgai dolgozatot. A gyűjtési pontok eloszlása és az egyes pontokon gyűjtött anyag mennyisége tekintetében észlelhető bizonyos aránytalanság, a kezdet azonban biztató. Az eddig készített felvételekből meg is jelent egy 86 lapos szöveggyűjtemény Vő István lejegyzésében és szerkesztésében (*Magyar nyelvjárási szövegek*. Kolozsvár, 1970).

4. Az eddigiekben azt vázoltuk föl nagy vonalakban, milyen eredményeket értünk el a felszabadulás óta a hazai magyar nyelvjárással kapcsolatos tanulmányozása, valamint a gyűjtött anyagnak forrásértékű kiadványokban való szintetizálása terén. Mint jeleztük, előre tudtuk, hogy e gazdag anyag elméleti értékesítésének meglehetősen nehéz munkájában nem fogunk tudni lépést tartani a gyűjtéssel és rendszerezéssel. Ennek ellenére az egybegyűlt anyag elméleti kiaknázása terén is elég sokat végeztünk. Az 1957 óta Kolozsvárt megjelenő *Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben*, kisebb mértékben a *Studia Universitatis Babeş—Bolyai* című egyetemi folyóiratban, más hazai és külföldi folyóiratokban, évkönyvekben több száz nyelvjárási tanulmány jelent meg a romániai magyar nyelvjárással kapcsolatos hang- és alaktani rendszeréről, valamint szókincséről. Elkészült több nagyobb terjedelmű monográfia is. A teljesség igénye nélkül az alábbi monográfiákat említjük meg:

a) a *nyelvjárással kapcsolatos hangrendszerével* foglalkozók közül: Gálffy Mózes: A moldvai csángó nyelvjárással kapcsolatos hangrendszere (NyIrK. VIII. 45. kk., IX. 257. kk.); Lakó Elemér: A kalotaszegi nyelvjárással kapcsolatos magánhangzói (kézirat); Teiszler Pál: A Nagykároly környéki nyelvjárással kapcsolatos magánhangzói (kézirat); Vő István: A bányai nyelvjárással kapcsolatos magánhangzói (kézirat);

b) az *alaktani tanulmányok* közül: Szabó T. Attila: A kicsinyítő-becéző képzők a moldvai csángó nyelvjárással kapcsolatban (A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945—1955. Bukarest, 1956. 445—491.); Márton Gyula: A borsavölgyi nyelvjárással kapcsolatos igealakjai (Budapest, 1962); Szabó Zoltán: A kalotaszegi nyelvjárással kapcsolatos igealkalmazási rendszere (Budapest, 1965); Vámszer Márta: A kalotaszegi nyelvjárással kapcsolatos igealakjai (Bukarest, 1972); Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárással kapcsolatos igeragozási rendszere (kézirat);

c) a *szókincstanulmányok* közül: Márton Gyula: A zilahi fazekasmesterség szakszókincse (A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945—1955. 393—444.); Teiszler Pál: A mezőfényi földművelés szakszókincse (Magyar Nyelvjárással kapcsolatos IX. 166. kk.; X. 150. kk.); Csák László—Gálffy Mózes: Adalékok a mérai ruházat műszókincséhez (Magyar Nyelvjárással kapcsolatos XI. 85—95; XII. 181—187; XIII. 144—152.); Bura László:

A szatmári fafeldolgozó kismesterségek szakszókincse (kézirat). A terjedelmesebb tájszójegyzékek közül az alábbiakat említjük meg: Gálffy Mózes—Márton Gyula: Tájszók Kalotaszegről és környékéről (Studii de lexicologie, 1965. 1—156.); Gálffy Mózes—Márton Gyula—Nemes Zoltán: Torjai tájszók (kézirat); Gálffy Mózes—Márton Gyula: Borsavölgyi tájszók (kézirat).

Egyik, 1958 májusában tartott előadásomban felvázoltam azokat a feladatokat, amelyek a magyar nyelvet ért román nyelvi hatás tanulmányozása terén hárulnak a hazai magyar nyelv tudomány művelőire. Ilyen előzmények után iktatta tervébe a kolozsvári egyetem magyar nyelv tudományi tanszéke a régi magyar nyelv és a mai magyar nyelv román kölcsönszavainak gazdag forrásokra támaszkodó számbavételét és szótári, illetőleg monografikus feldolgozását. A minket most közelebbről érdeklő tárgykörből eddig két ilyen monográfia készült el: Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai (Bukarest, 1972); Zsemlyei János: A Kiszamos mente magyar nyelvjárásának román kölcsönszavai (kézirat). A magyar nyelvjárások valamennyi, eddig felszínre került kölcsönszavát tartalmazza Márton Gyula, Péntek János és Vőő István most befejezett nagy szintézise: A mai magyar nyelv román kölcsönszavai.

Jóllehet a romániai magyar nyelv tudomány művelőinek e sajátos kutatási területén még sok a teendő, mégis meg kell említenünk, hogy az elkészült munkák nemcsak hégazopótlók, hanem egészen új megvilágításba helyezik a magyar nyelvet ért román hatás kérdését. Hosszú ideig szakkörökben is az volt a felfogás, hogy a magyar nyelvet ért román hatás viszonylag gyenge, lényegesen gyengébb, mint a román nyelvet ért magyar hatás. A mi szintézisünk kézzelfoghatóan bizonyítja, hogy a két nyelv érintkezése azonos intenzitású hatást eredményezett, tehát valóban kölcsönhatással van dolgunk. Most, miután Tamás Lajos könyvének (Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen. Budapest, 1966) megjelenése után a mi szintézisünk, valamint Szabó T. Attilának és munkatársainak a régi magyar nyelv román kölcsönszavairól írt monográfiája is a kutatás rendelkezésére fog állni, a két nép tartós érintkezésének, részben együttélésének nyelvi következményeit társadalomtörténeti vonatkozásaival együtt sokkal behatóbban és eredményesebben lehet vizsgálni, amint ez a múltban történt.

Hazai és külföldi szakfolyóiratokban, év- és emlékkönyvekben megjelent több, a nyelvjárásban általánosabb elméleti és módszertani kérdéseivel foglalkozó tanulmány is magyar, román és valamelyik nemzetközi nyelven. E tanulmányok azért figyelemre méltók, mivel az évtizedek óta folyó helyszíni gyűjtés és anyagfeldolgozó munka gazdag tapasztalatára támaszkodnak. Közülük Gálffy Mózesnek a nyelvjárás határok kérdésével, Teiszler Pálnak a nyelvjárások fonéma rendszerének leírási szempontjaival, Gergely Piroskának a személynevek szinkron vizsgálatával foglalkozó tanulmányait említjük meg, valamint Márton Gyulának a nagy atlasz és a tájnyelvi atlasz viszonyával, továbbá a román—csángó két nyelvűség kérdésével foglalkozó tanulmányait.

A további munka szempontjából nagyon fontosak azok a tanulmányok is, amelyek egy-egy nyelvjárás alakulat tanulmányozásának történetét taglalják. Eddig három ilyen tanulmány jelent meg: Szabó T. Attilának a moldvai csángó, Vámosz Mária a csíki és gyergyói, Péntek Jánosnak pedig a kalotaszegi nyelvjárás tanulmányozásának történetét bemutató dolgozata.

A hazai magyar nyelvjárások tanulmányozásának eredményeiből sokat tartalmaz Márton Gyulának 1970-ben Kolozsvárt kiadott *Magyar nyelvjárastan* című egyetemi kollégiuma. Második kiadása 1972-ben jelent meg.

Egy kutatási terület eredményeinek számbavétele a megadott keretek közt korántsem lehet teljes, mindössze a legfontosabb eredményeket és fejlődési mozzanatokat tartalmazhatja. Mi is ezeknek a számbavételére és értékelésére törekedtünk. Összegezősképp megállapíthatjuk, hogy az utóbbi évtizedek tervszerű munkája jelentős mértékben gazdagította a romániai magyar nyelvjárásokra vonatkozó ismereteket. A romániai magyar nyelvjárások nagy atlasza anyaggyűjtésének befejezése óta nincs egyetlen olyan nyelvjárás alakulatunk sem, amelynek rendszeréről a tanulmányozáshoz legszükségesebb anyag ne állana rendelkezésünkre. Az 1949 óta elkészült, illetőleg még készülöben levő tájnyelvi atlaszok — mint láttuk — szerencsésen egészítik ki a nagy atlaszt, s teszik lehetővé a nyelvjárás alakulatok tüzetes megismerését. A készülő tájszótár és a többi tájszójegyzék a nyelvjárások szókincsének elmélyült vizsgálatát mozdítják elő, értékes segítséget nyújtva, mint hangsúlyoztuk, a rokontudományoknak is. A birtokunkban levő magnetofon-felvételek, a helyszínen lejegyzett anyag hangtani megbízhatóságának ellenőrzése mellett, a nyelvjárások mondattanának kutatását teszik lehetővé. Ha térképre vetitlenők nyelvjárásaink tanulmányozásának második világháború végi és mai helyzetét, megnyugvással szemlélhetnők, hogy az akkori nagy fehér foltok teljesen eltűntek. Persze ezúttal is hangsúlyoznunk kell, hogy a kész munkák (atlaszok, monográfiák, szójegyzékek stb.) kiadása terén még fennálló nagy lemaradás behozása a feltétele annak, hogy mindazok az eredmények, amelyeket fáradságos munkával, nagy aldatkészséggel elértünk, a tudományos élet vérkeringésébe valóban bekerüljenek. Mert a lemaradás ezen a téren nagy!⁷

Nyelvjárás kutatásunk jövő feladatai

Az anyag gyűjtése és feldolgozása terén elért eredmények kétségtelenül számottevők. A munka azonban korántsem tekinthető befejezettnek. Feladatok még bőven vannak. A legfontosabbak talán ezek lennének:

1. A már bevált módszerrel tovább kell folytatni a tájnyelvi atlaszok szerkesztését mindaddig, amíg mindegyik hazai magyar nyelvjárás alakulatnak elkészül abszolút sűrűségű ponthálózatú atlasza. Ezek sorában első helyen a mezőégi nyelvjárást említjük. Eddig ennek a meglehetősen kevésbé ismert részlegnek mindössze egyetlen részét, az aranyosszékit dolgozta föl ebből a szempontból Murádin László. A munkát talán neki kellene folytatnia, hogy megtörténjék az egész mezőégi nyelvjárás nyelv földrajzi fölvételezése. Vő István azzal a gondolattal foglalkozik, hogy — a bánási gyűjtést most már befejezve — megkezdje a bihari nyelvjárás hasonló módszerű tanulmányozását. Reméljük, hogy elgondolását meg is tudja valószínűsíteni. Teiszler Pál rövidesen befejezi szamosháti atlaszának anyaggyűjtését, magam 1971-ben megkezdtem a szilágysági nyelvjárás tanulmányozását. Ezúttal is arra kérem, most már a nagy nyilvánosság előtt, mindazokat, akiknek a nyelvjárás kutatás hivatásuk, ne kíméljenek se időt, se energiát, folytassák tovább e rendkívül fontos munkát mindaddig, amíg a nagy atlasz mellé odahelyezhetjük minden egyes hazai magyar nyelvjárás alakulat atlaszát. Ez fontos nyelvtudományi igény, nem hagyhatjuk figyelmen kívül!

2. Fontos feladatok várnak még ránk is, utódainkra is a nyelvjárási szókinccs gyűjtése és feldolgozása terén. A legfontosabb feladat a nyelvjárások tájszókinccsének gyűjtése. Mi megkezdtük egy romániai magyar tájszótár anyaggyűjtését. A pont-hálózat azonban, amellyel a gyűjtést végezzük, meglehetősen ritka. Éppen ezért felhívással fordulunk falusi környezetben működő pedagógusainkhoz, kapcsolódjanak be a munkába, jegyezzék le falujuk tájszavait, hogy már ennek a tájszótárnak az anyaga is minél gazdagabb lehessen. Szinnyei József tájszótárát lapozgatva, lép-ten-nyomon találkozunk benne nem nyelvész adatgyűjtők nevével. Valóban, a szótár anyagának elég tekintélyes hányada származik önkéntes gyűjtőktől. A tudomány szolgálata minden értelmiséginek szívügye kell hogy legyen. Miért ne tehetnők meg mi is azt, amit elődeink példamutatóan megtettek?

A tájszótár anyagának gazdagítása és a szótár megszerkesztése azonban a ránk háruló feladatoknak csak egyike. Wichmann és Csúry példáját követve, a következő évtizedekben meg kellene szerkeszteni a legfontosabb tájnyelvi alakulatok teljes szótárát. A tájszótárt éppúgy ki kell egészítenie a tájnyelvi szótárak sorzatának, amint a nagy atlaszt kiegészítik a tájnyelvi atlaszok. A szakszókinccs és a tulajdonnevek gyűjtése, a szakszókinccs-szótár és a névtár szerkesztése szintén a jövő feladatai közé tartozik. Éppen csak megemlíjtük, hogy máris van olyan nyelvjárási alakulatunk, amely szótárának szerkesztéséhez hozzá lehetne kezdeni. Ilyen mindenekelőtt a moldvai csángó, de gazdag anyaggal rendelkezünk a székelyből, a borsavölgyiből és a kalotaszegiből is.

3. Az eddigi eredmények számbavételéből kitűnt, hogy szinte semmi nem történt a nyelvjárások mondattanának tanulmányozása tekintetében. Jóllehet a feltételek biztosítva lennének, a kutatók — talán éppen az úttörés hiánya miatt — még mindig idegenkednek ettől a kutatási területtől. Pedig olyan kérdéskör ez, mely nemcsak a nyelvjárastant érdekli, hanem a nyelvtudomány többi ágát is, hisz az eddigi mondattanok jelentős mértékben a nyelv írott változata alapján készültek, csak kis mértékben merítettek a kutatók a beszélt nyelvváltozatból. Nagyon időszerű feladat a népnyelv stilisztikai vizsgálata is.

4. Végül tovább kell folytatnunk a munkát a magyar nyelvet ért román hatás tanulmányozása terén is. Az anyaggyűjtés tekintetében a kívánatos az lenne, amint ezt már idézett előadásomban is hangsúlyoztam, ha szerét ejthetnék a kutatók minden egyes romániai magyar nyelvjárás legfontosabb román kölcsön-szavai összegyűjtésének és monografikus feldolgozásának. Valóban teljes szintézisre csakis ennek a feladatnak az elvégzése után kerülhet sor. Ezzel párhuzamosan kell folytania természetesen a köz- és irodalmi nyelv, valamint a szakmai nyelvváltozatok ilyen jellegű vizsgálatának is. Az így összegyűjtött és rendszerezett gazdag anyag nemcsak a román—magyar nyelvi kölcsönhatás korszerű tanulmányozását teszi majd lehetővé, hanem fontos forrása lesz a két nép anyagi és szellemi élete közti kapcsolatok feltárására és az eddiginel elmélyültebb megismerésére irányuló kutatásoknak is.

Egy nagyon régi, éppen ezért a régi nyelv elemeiből, sajátágaiból legtöbbet megőrzött nyelvváltozat lassú háttérbe szorulásának vagyunk a szemtanúi. Mivel a nyelvjárás a legrégebbi nyelvváltozat, nyilván ez őrizte meg a legtöbb emlékét a nyelvet beszélő nép múltjának, anyagi és szellemi műveltségének. Mivel a nyelv a nyelvjárásokban éli a maga kötetlen életét, nyilván az általános nyelvtudomány számára is ez a nyelvváltozat rejti magában a legtöbb tanulságot. A népnyelv

gazdag szókincse ma is fontos forrása az irodalmi nyelv gazdagításának. Minden érv mellett szól tehát, hogy a munka tervszerű folytatása, a szakemberképzés kibővítésével, beleértve a kutatógárda bővítését is, valamint az elért eredmények kiadása egyaránt fontos feladat. Jelmondatunk ez legyen: minden nyelvjáraskutató és más kategóriájú értelmiségi teljesítse a kötelességét!

JEGYZETEK

1. A nyelvjáraskutatás fejlődésének első fejezetben vázolt fontosabb mozzanatairól I. Sever Pop: *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques I—II.* Louvain, é.n. (az előszó 1950-ből); Szűcs József: *A népnyelvi kutatás története.* Budapest, 1936. Lazicius Gyula: *A magyar nyelvjárások.* Budapest, 1936. 1—18.; T. A. Degtyereva: *Putyi razvityija szovremennoj lingvisztyiki.* Moskva, 1961. 113—157.; Iorgu Iordan: *Lingvistica romanică.* București, 1962. (a nyelvjáraskutatásról szóló fejezetek); Walter v. Wartburg: *Problèmes et méthodes de la linguistique.* Paris, 1963; Bertil Malmberg: *Les nouvelles tendances de la linguistique.* Paris, 1968. 82—107.; Márton Gyula: *Magyar nyelvjárás* (lito-grafált egyetemi kollégium. Kolozsvár, 1972. 229—243.).
2. A szótár címe: *Yrjö Wichmanns Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Hétfaluer Csángódialektes.* Herausgegeben von *Bálint Csűry* und *Artturi Kannisto.* Helsinki, 1936.
3. Az ebben a fejezetben foglaltakról I. Szűcs József i.m.; Lazicius Gyula i.m.; Bárczi Géza: *A magyar nyelvjáraskutatás időszerű feladatai* (I. OK. VI. 1—2. sz.); *Uő: A magyar nyelv-atlaskutatás története (A magyar nyelv Atlasz munkamódszere.* Budapest, 1955. című kötetben); Szabó T. Attila: *Csűry Bálint (Magyar Nyelv XXXVII. 65—72.); Imre Samu: A mai magyar nyelvjárások rendszere.* Budapest, 1971. 10—26.; Márton Gyula: *Magyar nyelvjárás*tan. Kolozsvár, 1972. 243—269.
4. L. Gaál Gábor: *Erdélyi magyar irodalomtörténetírás.* Válogatott írások II. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1965. 616—618.
5. L. Szabó T. Attila—Gálffy Mózes—Márton Gyula: Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé”-ből (Kolozsvár, 1944. ErdTudFüz. 181. sz.; a hivatkozás a 14. lapon a lapalji jegyzetben).
6. A kolozsvári magyar nyelvjáraskutató iskola kialakulásáról és tevékenységéről a II. világháború végéig I. Szabó T. Attila: *Az újabb magyar népnyelvkutató munka kezdete (Magyar Népnyelv III. 305—313.); Szabó T.—Gálffy—Márton: Huszonöt lap... 7—14, különös tekintettel a 12. lapalji jegyzetre.*
7. Az 1949-ben megindult és azóta tervszerűen folyó munkáról I. Emil Petrovici: *Sarcinile actuale ale dialectologilor din R.P.R. (Fonetică și Dialectologie I. 207—210.); Szabó T. Attila: A Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai nyelvtérképének előkészítése (Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények I. 13—26.); Márton Gyula: *L'activité de la chaire de langue hongroise de l'Université Bolyai concernant la rédaction des atlas dialectaux (Orbis, tome VII. nr. 2. 1958. 361—371.); Uő: Tájékoztató a Román Népköztársaságban folyó magyar nyelvészeti szakképzésről és magyar nyelvtudományi munkálatokról (Magyar Nyelv LV, 8—16, 499—510.); Uő: Magyar nyelvtudomány a Román Népköztársaságban. Korunk, 1959. 9.; Uő: A romániai magyar nyelvjáraskutatás egy negyedszázada (Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XIII. 205—221.); Uő: *Eredményeink és feladataink a magyar nyelvet ért román nyelvi hatás tanulmányozása terén (Studia Universitatis Babeş—Bolyai. Series Philologia, 1959. 29—42.).***